

Kapitel 3

Livsformer som skilda passions- och exploateringspositioner

Tuula Bergqvist & Jonas Axelsson

Inledning

I detta kapitel introduceras begreppet livsform och olika föreställningar om arbete, familj, fritid osv. Människor som lever olika livsformer har olika värderingar beträffande sitt vardagsliv och har olika uppfattningar om vad ”det goda livet” innebär. Detta medför att passion och exploatering är fenomen som rimligen kan tolkas helt olika utifrån de olika livsformerna. Det vill säga, passion och exploatering (eller passionens och exploaterings mål och ursprung) för människor som lever en viss livsform kan innebära något helt annat för människor som lever en annan livsform. I kapitlet förs teoretiska resonemang om passion och exploatering relaterat till de livsformer som har behandlats i den så kallade "realistiska livsformsteorin".

I det föregående kapitlet menade Karlsson (kap 2 i denna bok) att passion inte handlar så mycket om att det finns passionerade respektive icke-passionerade människor som att passionen är relaterad till någon företeelse – passion är passion *för något*. Den har ett objekt och den är inriktad på en viss aktivitet. Vidare är passion ett långvarigt fenomen, inte snabbt uppblossande och lika snabbt försvinnande känslor. Vi vill föra samman passioner med något annat som är långvarigt – nämligen livsformer och kommer att föra ett tentativt resonemang kring möjligheten att olika livsformer har olika passioner kopplade till sig – beträffande både arbete och övrigt liv. Framför allt tänker vi oss att livsformerna utgör olika positioner som passionen utgår ifrån och därmed får passionen också olika objekt och inriktningar. Man kan kalla livsformerna för *passionspositioner*.

Begreppet exploatering kommer att förekomma mer implicit i kapitlet eftersom den kritiskt realistiska livsformsanalysen som vi utgår från, antar att vårt samhälle i hög grad präglas av exploatering som en del av en bestående ojämlikhet och dess reproduktion: Exempelvis att män är överordnade kvinnor, arbetsgivare är överordnade arbetare osv. Kritisk realistisk samhällsteori betonar att social strukturering i grunden handlar om *vilka som har* och *vilka som inte har*

tillgång till strukturella resurser. Det vill säga att människor befinner sig i olika positioner i samhället med skilda villkor beträffande tillgången till resurser för interaktionen med omgivningen.¹ Enligt Jakobsen (1999) kan resurserna exempelvis handla om pengar, mat, vapen och så vidare, men det kan även handla om människors materiella kroppar och det ”kroppsligt inneslutna själv”, som gör att människor bland annat besitter arbetskraft och kärlekskraft – och i sammanhanget här vill vi poängtera att både arbetskraft och kärlekskraft kan bli exploaterade.

Således kommer resonemanget i detta kapitel att handla om livsformer och de passions- och exploateringspositioner som de innebär för människor som lever dem. Vi kommer kortfattat att sammanfatta grunderna i realistisk livsformsanalys och därefter föra resonemang hur de olika livsformerna kan relateras till passion och exploatering.

Den realistiska livsformsanalysen

Livsformsanalysen utgår från att människor, i ett och samma land såsom i Sverige, i sitt vardagsliv lever radikalt skilda kulturer – livsformer – det vill säga strukturella uppsättningar av skilda levnadsvillkor. Människor som lever skilda livsformer har skilda behov, handlingsmönster och värderingar. De har olika uppfattningar om vad ”det goda livet” innebär, vad som krävs för att uppnå det och vilka möjligheter som finns tillgängliga. Med andra ord, människor som lever olika livsformer har skilda mål och medel beträffande ”det goda livet”. De har skilda värderingar beträffande arbete, fritid, familj, framtid med mera. Det svenska samhället (såsom andra samhällen) inrymmer flera sådana uppsättningar av levnadsvillkor som var för sig konstituerar en livsform (se Jakobsen & Karlsson 1993; Jakobsen 1999; Bergqvist 2004; Axelsson 2009)². I kapitlet här för vi i första hand resonemang kring möjligheten att olika livsformer också har olika passioner kopplade till sig, att livsformerna utgör olika positioner som passionen utgår ifrån.

Enligt den kritiskt realistiska livsformsanalysen ses livsformer som uppsättningar av sociala strukturer med tillhörande mekanismer, vilka utgör drivkrafter bakom människors vardag – en mycket viktig tanke är att människor och livsformer är helt skilda företeelser. Begreppet livsform är ett teoretiskt, abstrakt och strukturellt begrepp. Grundläggande för detta sätt att se på samhället är att sociala strukturer *villkorar* människors handlande, det vill säga erbjuder möjligheter till och/eller begränsningar för våra handlingar, men vi vill poängtera att strukturer *inte determinerar* våra handlingar. Exempelvis, många av oss kanske känner

¹ För mer genomgående resonemang beträffande begreppet exploatering se Karlsson kap 2 i denna antologi.

² Den realistiska livsformsanalysen utgör en vidareutveckling av den livsformsanalys som ursprungligen introducerades av danska etnologer under 1980-talet (särskilt Højrup 1983; 1989; Christensen 1987). Vidareutvecklingen som gjordes av innebar att den danska så kallade ”begreppslogiska” grunden för livsformsanalys byttes ut mot den kritiskt realistiska vetenskapsteoretiska grunden (Sayer 1992; Archer 1995; Danermark et al 2003). Till stor del präglas den realistiska livsformsteorin fortfarande av danskarnas kreativitet, och flera av deras begrepp och benämningar finns kvar. Dock kan man konstatera att utvecklingen, sett till helheten, har resulterat i en helt ny uppsättning av livsformsbegrepp.

ett krav att stiga upp på morgonen och åka till arbetet även om vi helst skulle stanna kvar i sängen. ”Men inget arbete – ingen lön! Ingen lön – inget att leva av! Vi *kan* emellertid välja att stanna kvar i sängen. *Möjlighetskostnaderna* för att göra det tenderar dock att bli höga; vi förlorar lön och kanske i förlängningen även anställningen” (Bergqvist 2004:30).

Människor lever livsformer men de *är* alltså inte livsformerna. Livsformer är dock verkliga, även om de inte är empiriskt omedelbart tillgängliga. Vidare, livsformer som sociala strukturer ska inte behandlas som empiriska kategorier av människor. ”Livsformerna är samhällsstrukturellt positionerade *praktiker* som baserar sig på skilda materiella förutsättningar för tillvaron, och som sådana ger de också upphov till specifika världsbilder och betraktelsesätt, det vill säga *ideologier*. Livsformerna är relativt stabila strukturer med bestämda krafter, mekanismer och tendenser, men enskilda individer kan röra sig in och ut ur olika livsformer” (Bergqvist 2004:17). När vi diskuterar passion är det viktigt att lyfta fram den kritiskt realistiska distinktionen mellan människor (agenter) och sociala strukturer. Begreppet ”passion” måste ses som kopplat till människor, inte till sociala strukturer. Det är människor som blir passionerade, inte sociala strukturer. Men begreppet ”passionsposition”, som i detta kapitel introduceras, är ett samhällsstrukturellt begrepp. Detta begrepp handlar inte om passionen i sig utan om den sociala ”platsen” för passionen.

Arbetsformer, kärleksformer – livsformer

Jakobsen (1999:47) beskriver livsformer som kvalitativt olika sociala ”ordningar” för människors möjligheter att producera medlen för liv samt det mänskliga livet i sig, det vill säga existensmedlen respektive den mänskliga existensen, i ett visst samhälle. Som sådana är livsformer grundläggande, alltid närvarande och ofrånkomliga för mänskliga samhällen. En livsform baseras på sammanflödet av en position i ett ekonomiskt produktionssätt och en position i ett socio-sexuellt produktionssätt, det vill säga en kombination av en *arbetsform* och en *kärleksform*. Detta sammanflöde genererar en livsformsspecifik praktik och en specifik ideologi.

Arbetsform

En arbetsform (organisation av den ekonomiska sfären) är en egen struktur med sina egna särskilda mekanismer. Arbete förstås här som en social praktik som konstitueras av interna relationer och kan sammanfattas med ”görandet i nödvändighetens sfär”. ”Människor arbetar i den utsträckning som deras görande baseras på en extern nödvändighet, som de måste underkasta sig för att säkra sin existens” (Jakobsen & Karlsson 1993:79). Vad människor gör är arbete eller icke-arbete beroende på om görandet utförs inom denna sfär eller ej. En och samma aktivitet kan vara arbete om den utförs i denna sfär och icke-arbete om den utförs i en annan sfär. En människa har förmågan att använda sin arbetskraft och kan göra det under olika former. Exempelvis kan han/hon sälja sin arbetskraft till en arbetsgivare eller arbeta för sig själv i ett eget företag. Egenskapen arbetskraft kännetecknar således konkreta mänskliga individer.

Genom interna sociala relationer kan man urskilja olika arbetsformer. I den realistiska livsformsanalysen arbetar man med följande arbetsformer: *tradition-*

ellt lönearbete som ingår i arbetarlivsformen, *karriärbete* som ingår i karriärens livsform, *egenarbete* som ingår i självständighetens livsform, *investorarbete* som ingår i investorns livsform, *husmorsarbete* som ingår i husmorslivsformen, *representationsarbete* som ingår i representationshustruns livsform, *medhjälpsarbete* som ingår i medhjälperskans livsform samt *investorinnearbete* som ingår i (den hypotetiskt existerande) investornans livsform. Denna hypotetiska livsform kommer inte att tas upp i det följande. Det måste poängteras att den parvisa kopplingen mellan livsformerna avser den strukturella nivån. Faktiska par kan vara och är ofta sammansatta på helt andra sätt (Jakobsen 1999:88).

Kännetecknande för de manliga arbetsformerna är att de är direkt lokaliserade i den ekonomiska produktionen, ute i förvärvslivet. De kvinnliga arbetsformerna kännetecknas däremot av att *inte* vara det. Det bör poängteras att de är arbetsformer precis som de manliga arbetsformerna, även om de är orienterade mot produktion av mänskligt liv i sig. Utifrån arbetsformerna kan man inte säga någonting om varför livsformerna är könsspecifika – strukturellt manliga och strukturellt kvinnliga. För att kunna göra det kombinerar den realistiska livsformsanalysen arbetsformer med kärleksformer.

Kärleksform

Den realistiska livsformsanalysen utgår från antagandet att inte bara arbete är produktion, utan även kärlek. Livsformsanalysen utgår alltså ifrån att kärlek liksom arbete kan förstås som en relationell, positionerad och strukturerad praktik – inte primärt som en känsla eller enbart en ideologi. Medan det i arbetet skapas medel för liv, kan kärlek ses som produktionen av det mänskliga livet i sig självt. I kärleken skapar vi varandra som individuerade och socialiserade varelser. Livsformsteorin bygger härvidlag på Jónasdóttirs (1991) inflytelserika teori om kärlekskraft. Kärlek förstås, på samma sätt som arbete, som en social praktik som är konstituerad av interna sociala relationer. Kärlek, precis som arbete, räknas som en verklig, kausal kraft i världen.

Jakobsen (1999:97) sammanfattar de mängder av empiriskt material som producerats inom köns- och genusforskningen med att ”den essentiella sociostrukturella relationen mellan könen idag – den relation som djupast villkorar och formar den situation som kvinnor och män befinner sig i – bäst kan karakteriseras som relationen mellan två strukturella positioner, *kärleksformer*, som vi kan kalla för ’*bekräftare*’ och ’*de bemyndigade*’”. Kvinnor tenderar att positioneras som bekräftare i den strukturella könsrelationen till mannen. Bekräftarnas kärleksform är basen för alla strukturellt kvinnliga livsformer precis som de bemyndigades kärleksform är basen för de strukturellt manliga livsformerna.

Axelsson (2009) har teoretiserat vidare om begreppet kärlek och för att både kontrastera och dra paralleller till arbetsbegreppet, har kärlek i detta teoretiserande tentativt definierats som ”görande och skeende i frihetens sfär”. Med frihet åsyftas här den spontanitet som förefaller vara central i det mesta av det vi kallar kärlek.

Bekräftandets kärleksform baseras på en *omsorgspraktik* där kärlekskraft investeras i produktionen av andra människor. Omsorgspraktiken kännetecknas av att utövaren varken kontrollerar villkoren eller utbytet. Bekräftarnas praktik hör ihop med en *omsorgs-, behovs- och relationsinriktad rationalitet*. Den bestämmande kvaliteten hos denna rationalitet utgörs av att den kärlek (omsorg) det är

frågan om utmärks av att bekräftaren handlar utan syfte att gestalta kärleksobjektet efter eget förstånd. Det viktiga är att objektet själv i mottagandet av kärlek vinner kapacitet för sig och sina mål. Kvinnor tenderar att ha mål ”i andra” eller i relationer till andra, och kvinnorna utgör själva det främsta medlet för dessa mål.

De bemyndigades kärleksform baseras på en *tillägnelsepraktik*, där män extraherar kvinnors kärlekskraft utan att ge omsorg i utbyte. Männerna omvandlar den ackumulerade kärlekskraften till social kraftfullhet och bygger härigenom upp sig själva som mäktiga(re) och riktiga(re) existenser. Bemyndigades praktik hör ihop med en *instrumentell och prestationsinriktad rationalitet* där relationen till kärleksobjektet är omvänd jämfört med bekräftarnas; de bemyndigades kärlekshandlingar sker på deras egna premisser. Män tenderar ha mål ”för sig”, i sin egen utveckling och prestation och så vidare, och det är omgivningen inklusive andra människor som utgör det primära medlet för dessa mål.

Livsformsuppsättning enligt befintlig teori

Inom den realistiska livsformsanalysen har man hittills arbetat med existensen av fem manliga och tre kvinnliga livsformer: arbetarlivsformen och husmorslivsformen, karriärens livsform och representationshustruns livsform, självständighetens och medhjälperkans livsform, investorns livsform och kapitalistens livsform. Vidare antar man tills vidare hypotetiskt existensen av ytterligare två kvinnliga livsformer, i anslutning till kapitalistens respektive investorns livsform. Denna uppsättning av livsformer bör utgöra de viktigaste livsformerna men det går inte att fastställa hur många och vilka livsformer som ytterligare kan finnas.

Livsformernas förhållande till varandra – de manliga och kvinnliga livsformernas parvisa relation – är ofta upphov till feltolkningar och negativ kritik. Livsformsteorin analyserar kvinnor och män utifrån en strukturell könsrelation. Hur man än föredrar att se på förhållandet mellan kvinnor och män, kvarstår faktum att vårt samhälle fortfarande kan karaktäriseras som ett patriarkalt samhälle med mansdominans och mansvälde (Jónasdóttir 1991:226-228; Jakobsen 1999:94). De maktskillnader som är inbyggda i och konstituerar patriarkatet – och som är av intresse speciellt när man studerar exploatering – handlar om hur männen utifrån sina strukturella positioner äger och/eller kontrollerar mer kärlekskraft än kvinnor. Normen i vårt samhälle är fortfarande att vara man, och kvinnor blir, antingen de vill det eller inte, avvikare genom att inte vara män. Livsformerna – både de strukturellt manliga och de strukturellt kvinnliga i parvisa relationer – betingar ömsesidigt varandra. De är komplement till varandra – dock under skilda, strukturella villkor (där det ingår maktförhållanden). De två kärleksformerna är två tydligt kontrasterande exploateringspositioner. Ett levande av de bemyndigades kärleksform innebär ett exploaterande av kärlekskraft; medan att leva bekräftarnas kärleksform innebär att bli exploaterad vad gäller kärlekskraft.

Som ovan redogjorts för, har de strukturellt manliga livsformerna gemensamt att de alla bygger på de bemyndigades kärleksform i kombination med en av arbetsformerna som är direkt lokaliserad i den utpräglad ekonomiska produktionen. ”De hör således hemma i den samhällseliga organisationen för produktionen av *existensmedel*, det vill säga de är inriktade på förvärvsliv och ekonomi” (Jakobsen 1999:157). Vidare bygger dessa livsformer på en tillägnelsepraktik och en

instrumentell och prestationsinriktad rationalitet, där man har mål ”för sig” med förutsättningen att tiden är ”min egen tid”. Kopplar vi till detta resonemang om att livsformerna utgör olika positioner som passionen utgår från, kan vi se att passionspositionen i de manliga livsformerna gör att det finns en grundläggande tendens att passionen är riktad mot ett eget livsprojekt av något slag. Vad detta livsprojekt är varierar mellan livsformerna, men den grundläggande tendensen här är just att det är något *egent*, tillhörande den egna personen.

De strukturellt kvinnliga livsformerna bygger på bekräftarnas kärleksform i kombination med en av arbetsformerna, som kännetecknas av att *inte* bygga på egna positioner i den utpräglad ekonomiska produktionen. Dessa arbetsformer är orienterade mot produktion av den *mänskliga existensen* i sig och är relaterade till den direkta ekonomiska produktionen enbart via en parrelation. De kvinnliga livsformerna är tydligt inriktade på människor och mänskliga relationer. De kvinnliga praktikerna har alla hem och familj som grundläggande arbets- och ansvarsområde, och samtliga livsformer har både mål och medel i hem och familj. En grundläggande tendens gällande passion tycks här vara det omvända i relation till manliga livsformer: passionen är riktad mot andra personer eller andras projekt. Passionspositionen i de kvinnliga livsformerna gör att det är mannens eller familjens utveckling som sätts i centrum, inte det egna livsprojektet.

Livsformsanalysen utgår från att relationen mellan män och kvinnor generellt sett är asymmetrisk och innebär därmed att hem- och familjproduktionen utformas utifrån vad mannen som kvinnan lever med har behov av i sin livsform. Vidare är detta anledning till att det uppstår olika kvinnliga arbetsformer och i förlängningen livsformer. Jakobsen (1999:205f) diskuterar detta förhållande och menar att det kan synas märkligt att en teori om kvinnliga arbetsformer, som baserar sig på ekonomiskt beroende av män, fortfarande skulle vara aktuell. Det kan också verka egendomligt att de arbetsformer som baserar sig på egna positioner i den direkta ekonomiska produktionen skulle vara enbart manliga. Sverige kännetecknas ju av att en stor andel kvinnor förvärvsarbetar, men, fortsätter hon, även om kvinnor numera kan sägas ha mera av ett ”fritt val” i relationen till en manlig försörjare, villkoras detta val strukturellt. Följden blir *höga möjlighetskostnader* för kvinnornas del – exempelvis genom att kvinnor i stor utsträckning blir dubbelarbetande eftersom de har ansvaret för hem och familj. Jakobsen menar att även om könsrelationen empiriskt ser annorlunda ut, är den snarast en fråga om ett gammalt fenomen i ny skepnad. Kvinnornas situation har förändrats och de är betydligt mer aktiva i den ekonomiska produktionen idag, men den strukturella könsrelationen är i allt väsentligt oförändrad. Kvinnor har kvar sin underordnade position som bekräftare med ansvar och uppgifter i produktionen av mänskligt liv. Mäns överordnade och bemyndigade kärleksform som kännetecknas av att vara frikopplad från denna sfär består också.

Det finns tre förhållanden som bör betonas innan vi går över till att beskriva de olika livsformerna. Det första är att livsformerna baseras på både en arbetsform och en kärleksform. Det andra är att arbetsformerna förankrade i förvärvslivet och de bemyndigade männens praktik och ideologi ömsesidigt förutsätter varandra. Det tredje är att detta förhållande gäller även mellan arbetsformerna vid sidan av förvärvslivet och de bekräftande kvinnornas praktik och ideologi. Det är i denna mening som livsformerna är strukturellt könsspecifika och det är i denna mening som kärleksformerna och arbetsformerna förutsätter och möjliggör varandra. Det följer också härav, att den existerande samhällsstrukturen och

de könsspecifika livsformerna är varandras nödvändiga förutsättning (Jakobsen 1999:209f).

Innan vi går över till att beskriva karaktäristika för de olika livsformerna vill vi poängtera att livsformsanalysen utgår från hur de strukturella förhållandena (fortfarande) ser ut i vårt samhälle – *inte* hur de bör se ut! Vi vill också poängtera att människor lever livsformer men de är inte livsformerna. Det är fullt möjligt för människor att vandra mellan dem och/eller leva flera livsformer samtidigt. Många människor lever blandformer av livsformer, dock oftast på ett sätt där någon av livsformerna blir den styrande och överordnade i jämförelse med den/de andra. Det är också möjligt för kvinnor att leva strukturellt manliga livsformer och för män att leva strukturellt kvinnliga livsformer – möjlighetskostnaderna för det tenderar dock att bli höga.

Arbetarlivsform och husmorslivsform

Arbetarlivsform kombinerar de bemyndigades kärleksform med det traditionella lönearbetets arbetsform. Livsformens praktik har fyra bestämmande egenskaper: Man äger inte några produktionsmedel. Man säljer rätten till att kontrollera och använda sin arbetskraft under en viss period (normalt åtta timmar, fem dagar i veckan). Vidare har man en underordnad position i en arbetsorganisations hierarki och det finns inga karriärvägar. Arbetarlivsformens begreppsvärld kännetecknas av en åtskillnad mellan två sfärer som framstår som helt separata: lönearbetet och resten av tiden – fritiden. I ideologin finns en skarp kontrast mellan ”arbete” och ”icke-arbete”. Det man gör åt andra är ”arbete” och det man gör åt sig själv (familjen) är icke-arbete, tid fri från arbetet. Arbete är medlens, pliktens och den yttre nödvändighetens sfär, medan fritiden är målens, frihetens och den inre tillfredsställelsens sfär. Arbete är medel för målet – det goda livet – som ligger i fritiden (arbete→fritid). Arbetaren kan själv välja vad han vill ägna sig åt på sin fritid – han är bemyndigad.

Vad gäller passionspositionen för denna livsform, så kan passionen rimligen sägas vara riktad mot fritiden. Passionen kan antas gälla de egna projekten som arbetaren kan ägna sig åt på sin fria tid vid sidan av arbetet. Här kan vi exempelvis tänka oss hitta stark passion för hobbyverksamheter, sportutövning och liknande. Lönearbetet ger medlen som gör att mannen som lever arbetarlivsformen kan få möjligheter att leva ut sin passion på fritiden.

Husmorslivsformen kombinerar bekräftarens kärleksform med husmorsarbetets arbetsform. Den är förmodligen den mest utbredda av de kvinnliga livsformerna (även om den i vårt samhälle mer sällan levs som en ren livsform idag), och den strukturella förutsättningen för denna livsform är parrelationen med en man med traditionellt lönearbete. Konsekvensen av den personliga samlevnadsrelationen med en man blir att husmorsarbetet är strukturellt helt avskilt från alla relationer till den ekonomiska produktionen. En hemmafru i en arbetarfamilj kan inte själv utöva inflytande eller kontroll över sin egen försörjning. Arbetarens lön sätts inte i relation till något som hon själv kan hjälpa till att producera. Hans lön är inte beroende av det hon gör hemma, men hon är beroende av hans lön. Husmors medel och mål befinner sig helt och hållet inom hem och familj, där de tenderar att flyta samman och inte är begränsade till några bestämda aktiviteter eller tid. I ideologin finns inget uttalat begrepp för arbete, ingen skarp gräns mellan arbete och fritid eller nytta och nöje. Allt som en husmor företar sig framstår

som nyttigt och meningsfullt för hem och familj. Dock kan exempelvis hushållsarbetet upplevas som något som måste göras för att uppnå något annat, så som familjegemenskap inom ramarna för ett hem. ”Hem” representerar då något helt annat än bara en bostad. Det mest utmärkande för husmorslivsform är att ett gott liv förutsätter en enhet av hem och familj där alla har det bra.

Utifrån passionspositionen för denna livsform måste passion utläsas som något som är riktad mot andra människors välmående. Här kan vi tänka oss passion för att familjemedlemmarna skall ha det bra, för att hemmet skall vara trivsamt etc. – inte för egna projekt.

Karriärens livsform och representationshustruns livsform

Karriärens livsform kombinerar de bemyndigades kärleksform med arbetsformen karriärarbete. Detta arbete är också lönearbete men av helt annan typ än det traditionella lönearbetet. Karriärpraktiken kännetecknas av att man i första hand säljer personliga kunskaper och kompetens, inte tid. Exempelvis kan det handla om att sköta marknadsföring, produktutveckling eller forskning. Här finns det också karriärstegar att klättra i genom att man visar personlig duglighet, engagemang och skaffar sig meriter för att komma högre upp i stegen. Livets mål ligger i arbetet. Fritiden framstår som ett medel för målet arbete (arbete←fritid). Det finns ingen distinktion mellan dessa två sfärer som säger att man inte kan använda fritiden till nytta för arbetet såsom det gör i arbetarlivsformen. Den stora distinktionen här finns mellan rutinarbete och engagerande arbete. Desto högre upp i hierarkin man befinner sig, desto mer engagerande arbete får man. Arbetet är något att ansvara för, att utveckla och utvecklas i. Arbetet längre ned på stegen kräver mycket mindre ansvar och engagemang och det präglas av rutin.

Livets mål, det goda livet, innebär en ständig utveckling av sin personliga unicitet i och genom arbetet. Fritiden ställs i arbetets tjänst. Man kanske arbetar även på fritiden och ställer hem och familj till förfogande genom representation i hemmet. Hela livsstilen, representativiteten och respektabiliteten, har betydelse för möjligheterna till karriär. Man ska ha rätt bostad, rätt bilmärke, rätta kläder, rätta fritidsintressen och rätt familj. Fritiden ska kunna användas till rekreation, men här handlar det inte om ett egenvärde i rekreationen såsom i arbetarlivsformen, utan man ”ska fylla på batterierna” så att man kan gå till arbetet med nytt engagemang. Karriärmannens hela tillvaro är inriktad på arbetet, och eftersom denna livsform bygger på de bemyndigades kärleksform har karriär mannen tillgång till en bekräftande representationshustru.

Karriärens livsform är förmodligen den livsform som är lättast att koppla till passionspositionsbegreppet. Engagemang i arbetet är ju per definition något som ligger nära passion. Utifrån passionspositionen här måste således passionen primärt vara riktad mot karriärarbetet i sig. Passionen rör sig (liksom i arbetarlivsformen) om mannens egna projekt, men här är projektet förlagt till arbetets domän, inte till fritiden.

Representationshustruns livsform bygger på en kombination av bekräftarens kärleksform och arbetsformen representationsarbete. Familjen intar här en helt annorlunda position än familjen i arbetarlivsformen. Här har hem- och familjesfären en förbindelse med mannens livsform. Kvinnan, som är gift med en man i karriären, har egna relationer till det som utgör hennes egen försörjning – mannens karriärarbete – och hon kan påverka detta. Familjen bakom karriär mannen

hjälp till att producera representativitet, respektabilitet och en ändamålsenlig miljö med möjligheter för mannen att arbeta ostört eller möjligheter till stimulans av något annat slag. Det ställs inte några andra familjekrav på karriär mannen än det som är lämpligt med hänsyn till hans karriär.

Genom att delta i produktionen av det som mannen säljer och får betalt för på arbetsmarknaden skapar representationshustrun förutsättningarna för det som är specifikt för denna livsforms praktik – en inkomst och en sociokulturell miljö som medger att hon på ett självständigt och ekonomiskt oberoende sätt kan uppgå i egna personliga intressen och engagemang, exempelvis allt från heminredning till matlagning eller sociala engagemang av olika slag. Hon ska kunna behärska de mest skiftande sociala arrangemang och situationer utan att tappa stilen. En representationspraktik kan kräva administrativ och organisatorisk kompetens och generera betydande mått av personlig autonomi i vardagen. Representationshustruns aktiviteter bidrar helt enkelt till att bygga upp den atmosfär av personlig unicitet som är avgörande för karriär mannen.

Representationsarbetet, liksom de andra kvinnliga arbetsformerna, utgör dock försörjningsformer för kvinnorna enbart via den personliga kopplingen till den enskilde mannen. Representationshustrun är helt beroende av karriär mannen som man; relationen till mannen är en grundförutsättning för att hennes arbetsform ska finnas till. Hennes mål och medel ligger i hem- och familjesfären precis som i de andra kvinnliga praktikerna, men hennes man i karriären har behov av henne i sin livsform och det öppnar för ett brett verksamhetsfält för hennes del. Ett gott liv för hennes del utgörs alltså av ett hem där hon trivs och en väl fungerande familj som dock måste inrätta sig efter kraven från mannens livsform. Hennes egna intressen och engagemang måste alltid anpassas till vad som är bra för mannens karriär. Hennes tid är andras tid.

Utifrån det underlag vi har idag, är det lite oklart hur vi kan koppla representationshustruns livsform till passionspositionsbegreppet. I grund och botten måste förstas passionen i denna strukturellt kvinnliga livsform utläsas som något riktad mot andra, mot familjen, mannen och mannens projekt. Men det finns också plats för egna projekt inom bestämda ramar, passion för det egna projektet – att lyckas med att producera representativitet och ändamålsenlig miljö för mannens projekt.

Självständighetens livsform och medhjälperkans livsform

Självständighetens livsform kombinerar de bemyndigades kärleksform och arbetsformen egenarbete. Livsformen omfattar egenföretagare som driver företag med få eller inga anställda. Den kännetecknas av att man själv är producent och samtidigt äger sina produktionsmedel, inklusive arbetsprodukten. Verksamheterna i egenarbetet kan vara av många olika slag, allt från jordbruk och fiske till konsultföretagande i datorbranschen. Det rör sig också ofta om familjeföretag. Grundläggande för livsformen är att företaget drivs inte utifrån kapitalism utan drivkrafterna bakom företagandet handlar om självständighetens rationalitet. Självständighetens livsform har under ganska lång tid varit nästan bortglömd, marginaliserad av den socio-ekonomiska relationen mellan kapital och lönearbete. Praktiken ger upphov till en ideologi, där hela dygnet får en karaktär av arbete. Allt man gör tenderar att framstå som arbete, som nyttig verksamhet för en själv och eventuellt för familjen. Det finns inget arbetsbegrepp som kan ställas

mot ett andra aktiviteter såsom fritid (arbete↔fritid). Målet och det goda livet i livsformen handlar om att vara sin egen, verksam åt sig själv. Strävan att upprätthålla självständigheten är anledningen till att många fortsätter med sitt företagande trots stora ekonomiska svårigheter. Företaget är ett slags medel för att upprätthålla självständigheten, och verksamheten blir både sitt eget mål och medel. Ingen möda är för stor när det gäller det bästa för verksamheten. Livsformen inrymmer ett ideal av hårt arbete och lojalitet mot verksamhetens alla krav. Självständighetens livsform är kopplad till en bekräftande kvinnlig livsform, medhjälperskans livsform.

Vad gäller passionsposition för självständighetens livsform torde det rimligen vara självklart att passionen är riktad mot själva självständigheten i sig. I livsformsintervjuer blir denna passion tydlig i uttalanden om hur viktig självständigheten är. Ibland blir beskrivningarna av möjligheten till självständighet nästan lyriska. Det *egna* företagandet ses som ett uttryck för passionen efter självständighet. Det är här viktigt att betona att detta är en passion helt skild från passion att tjäna pengar eller liknande, som många associerar till som drivkraft för egenföretagande.

Medhjälperskans livsform kombinerar bekräftarnas kärleksform med arbetsformen medhjälpsarbete. Positionen som kvinnan intar i familjeföretaget är som ”medhjälpare familjemedlem” och utgör en bra beskrivning av den praktik som det är fråga om här. Det är alltså i relation till mannen, i den sociala könsrelationen som kvinnans arbete blir till medhjälpare. När det gäller företaget kan hennes insats variera, och den kan ligga i paritet med, eller även över, mannens insats. Strukturellt bestämt är det ändå medhjälpare när och om den överhuvudtaget räknas. Denna livsform bygger inte på hemmafruinstitutionen som de andra kvinnliga livsformerna. I den självständiges praktik ligger en förbindelse mellan företaget och familjen, och eftersom kvinnan i familjen kan ha egna ansvarsområden och självständiga uppgifter i driften av företaget, kan hon inte betraktas som hemmafru. Mannens och kvinnans skilda kärleksformer ställer dock kvinnan i en annorlunda relation till företaget, och därvid uppstår det två skilda praktiker även till egenarbetet.

Medhjälperskan har gemensamt med de andra kvinnliga livsformerna att hem och familj är det grundläggande arbets- och ansvarsområdet. Genom att producera hem och familj tillvinner kvinnan sin försörjning samtidigt som hon själv har mål och medel i denna produktion. För att kunna utgöra medel för kvinnan måste denna produktion utformas i relation till det som den enskilde mannen, som kvinnan har bildat familj med, har användning för i sin praktik. Av en kvinna som är gift med en självständig man, för vilken all verksamhet kan framstå som kontinuerligt pågående verksamhet, krävs en övergripande och ospecificerad ideologi om medhjälpare när och där det behövs. Behovet av hustruns insatser kan variera såväl över tid som mellan olika företag. Om behovet är litet har hon antagligen eget lönearbete vid sidan av verksamheten i företaget. Är behovet stort kan detta arbete även bli hustruns huvudsakliga verksamhet. Hennes insatser i driften av företaget innebär att hon direkt kan påverka sina egna mål och medel – hon kan påverka den ekonomi som är förutsättningen för familjens välfärd. Gränserna mellan familjearbete och företagsarbete samt arbete och fritid flyter ihop. Det goda livet i denna livsform är att ha hem och familj i anslutning till ett bärkraftigt självständigt företagande, där kvinnan med eget arbete bidrar till verksamheten som en del av insatserna för hem och familj.

Det är vanligt idag att hustrur till självständiga företagare har ett eget lönearbete. Många gånger är dock även detta ett slags medhjälp genom att hennes lönearbete kan garantera en ekonomisk trygghet som verksamheten i företaget kanske inte klarar av att göra. Om företaget går dåligt kan det vara en förutsättning för att mannen ska kunna förbli en självständig företagare. Även om hustrun lönearbetar är hennes tid andras tid, och kravet på medhjälp kvarstår. Idag är det också vanligt att den medhjälparende hustrun inte alls har egna arbetsområden inom verksamheten, hon har inga egna mål eller medel där – och då kan medhjälp (förutom den ekonomiska trygghet som den kan innebära) helt enkelt bestå i att hon avstår att ställa krav på mannen om familjeliv och att hon ensam tar hand om hushåll och barn.

Hur medhjälparens passionssposition ser ut är inte helt enkelt att avgöra. Vi kan här se den grundläggande tendensen att ha passion för andra och det som tillhör andra, som är kopplat till de strukturellt kvinnliga livsformerna. Men det är mer komplicerat än så i och med att medhjälparenskan per definition ger ett eget bidrag till företagsverksamheten. Liksom med representationshustruns livsform behövs empiriska studier för att kunna säga något mer utförligt om medhjälparens passionssposition.

Kapitalistens livsform och investorns livsform

Kapitalistens och *investorns livsformer* har tidigare vanligtvis behandlats under beteckningen ”kapitalister”. Dessa livsformer är ännu så länge relativt outforskade. Det som framstår klart är dock att risktagandet är inbyggt i dem för att de ska kunna reproduceras. Grundläggande för båda av dessa livsformerna är att man äger något såsom maskiner, aktier eller helt enkelt pengar som man använder man för att kunna tillägna sig profit. Utifrån dessa förutsättningar uppstår två praktiker och två skilda livsformer. Den ena – den produktiva kapitalistens livsform – består av att man själv aktivt driver ett företag. Den andra – investorns livsform – består av att man äger finanskapital istället för produktionsmedel. Här uppstår det egentliga ”flytande” kapitalet som flyttas runt på aktiemarknaden eftersom förräntningsmöjligheterna varierar. Forskningen medger inte några precisa drag beträffande mål och medel i dessa livsformer, men det bestämmande draget hos praktikerna i båda fallen är att man placerar (investerar) sitt kapital för att det ska ge nya tillgångar att investera. Det som också är känt är att förbindelsen mellan kapital och familj ofta är central och att det finns en stark familjekontinuitet kring ägandet. De strukturellt kvinnliga livsformerna knutna till dessa strukturellt manliga livsformer är ännu mindre kända.

Vad gäller kapitalistens livsform och investorns livsform relaterat till passionsspositionen så kan vi anta att passionen här gäller ökad vinst, ökad ekonomisk utveckling och expansion. Vi kan också tänka oss en passion för företagets kontinuitet, för släktens kontinuitet et cetera. Många av kapitalisterna och investorererna finns ju i ett starkt släktsammanhang med tydliga traditioner där en stark betoning på ansvar och förvaltning finns förutom betoning på ekonomisk vinst.

...men kan man koppla passion till en livsform?

En avslutande reflektion som måste göras är naturligtvis: går det att koppla passion till olika livsformer? Vi vill nog hävda att i de fall där livsformerna blir riktigt tydliga så blir de olika passionspositionerna – lika väl som exploateringspositionerna - tydliga. Livsformer innehåller bland annat skilda synsätt på vad som är ”ett gott liv”, och uppfattar man något som genuint gott så uppstår troligen något slags passion. Dock vet vi att oavsett vilken livsform människor lever, kan vi aldrig med säkerhet veta vilka objekt för passion de väljer. Individerna har alltid en valmöjlighet – det vill säga att individen kan själv välja objekten för passionen oavsett hur hans/hennes liv villkoras strukturellt. Vidare måste vi komma ihåg att människor mer sällan lever rena livsformer idag. Det har ovan poängterats att många människor lever blandformer av livsformer och detta torde ha betydelse för vilken passionsposition som då gäller. Oftast är det någon av livsformerna som blir den styrande och överordnade den andra, men beträffande passionspositioner i sådana fall vet vi i nuläget för lite för att kunna uttala oss mer bestämt om det. Det vi vet är att kombinationen av livsformer har en tendens att skapa vardagsproblematik med höga möjlighetskostnader för olika projekt när praktik från den ena livsformen inte stämmer överens med ideologin från den andra livsformen. Uttryck för sådana situationer samt uttryck som passion och exploatering kan få i det verkliga livet kan vi läsa om i de efterföljande kapitlen.

Litteratur

- Archer M (1995). *Realist Social Theory: the Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Axelsson J (2009). *Dominanser. En utveckling av den realistiska livsformsteorin*, Karlstad: Karlstad University Studies 2009:6.
- Bergqvist T (2004). *Självständighetens livsform(er) och småföretagande – tillämpning och utveckling av realistisk livsformsanalys*. Karlstad: Karlstad University Studies 2004: 47.
- Christensen L R (1987). *Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. Köpenhamn: Etnologisk forum.
- Danermark B, Ekström M, Jakobsen L & Karlsson J Ch (2003). *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Jakobsen L & Karlsson J Ch (1993). *Arbete och kärlek. En utveckling av livsformsanalys*. Lund: Arkiv.
- Jakobsen L (1999). *Livsform, kön och risk. En utveckling och tillämpning av realistisk livsformsanalys*. Lund: Arkiv.
- Jónasdóttir A (1991). *Love Power and Political Interests*. Örebro Studies 7. Örebro: Högskolan.
- Sayer A (1992). *Method in Social Science. A Realist Approach*. London: Routledge.